

نقش واسطه ای هوش معنوی در رابطه بین فرسودگی با عملکرد تحصیلی دانش آموزان دختر متوسطه دوره دوم ناحیه ۲ شیراز

دکتر احمدرضا اوجی نژاد^۱، فریده باقری^۲، محدثه بحرانی

استادیار گروه علوم تربیتی واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران. Aoji62@yahoo.com

کارشناس ارشد برنامه ریزی درسی دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران.

دانشجوی کارشناسی ارشد آموزش و بهسازی منابع انسانی. mohadesebahrani51@Gmail.com

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، تبیین نقش واسطه ای هوش معنوی در رابطه بین فرسودگی تحصیلی و عملکرد تحصیلی دانش آموزان دختر مقطع متوسطه دوره دوم ناحیه ۲ شهر شیراز بوده که با روش تحقیق توصیفی - همبستگی انجام گردید. جامعه آماری این تحقیق شامل ۲۶۰۰ نفر از دانش آموزان دختر متوسطه دوره دوم که ۱۰۰ نفر از آن ها با استفاده از روش نمونه گیری خوشه ای چندمرحله ای انتخاب شدند. جهت جمع آوری داده ها از سه پرسشنامه فرسودگی تحصیلی سالملا - آرو ونتانن (۲۰۰۵)، هوش معنوی عبدالله زاده و کشمیری (۱۳۷۸) و عملکرد تحصیلی فام و تیلور (۱۹۹۰) استفاده گردید. تجزیه و تحلیل داده ها در سطح آمار توصیفی از میانگین انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی از ماتریس همبستگی، روش تحلیل مسیر به شیوه بارون و کنی استفاده شده است. نتایج تجزیه و تحلیل نشان داد که بین هوش معنوی با خستگی هیجانی و ناکارآمدی درسی رابطه معکوس معنادار و همچنین بین عملکرد تحصیلی با خستگی هیجانی و بی علاقه‌گی رابطه معکوس معنادار و بین عملکرد تحصیلی با هوش معنوی رابطه مستقیم معنادار وجود دارد. هوش معنوی نقش واسطه ای معناداری در رابطه با عملکرد تحصیلی و فرسودگی تحصیلی ایفا می‌کند.

کلیدواژه‌ها: هوش معنوی، عملکرد تحصیلی، فرسودگی تحصیلی.

مقدمه

مسئله ی عملکرد تحصیلی دانش آموزان یکی از مسئله های اصلی هر نظام آموزشی و از شاخص های اصلی ارزشیابی آموزشی در ایران محسوب می گردد. عملکرد تحصیلی از دغدغه های مهم صاحب نظران تعلیم تربیت است. به طوری که صاحب نظران تعلیم و تربیت و روانشناسی تربیتی در تلاش اند تا شرایطی ایجاد کنند که موجب بهبود عملکرد تحصیلی فراگیران شوند (جلیلی و همکاران، ۱۳۹۷). عملکرد تحصیلی معیاری برای سنجش توانایی های دانش آموز است که بیانگر آموخته های دانش آموز در طول فرآیند شکل

گیری است. همچنین توانایی دانش آموز در پاسخگویی به محرک های آموزشی را فرض می کند. از این نظر، عملکرد تحصیلی با شایستگی مرتبط است (گوگیس^۱، ۲۰۲۰). از جمله عوامل اثربخش بر عملکرد تحصیلی، فرسودگی تحصیلی است.

از جمله مشکلات موجود بر سر راه یادگیری مطلوب دانش آموزان، فرسودگی تحصیلی آنها می باشد. فرسودگی، موضوعی جدی در حوزه امور تحصیلی است که اکثر پژوهشگران این حوزه به آن پرداخته اند. فرسودگی تحصیلی از مسائل گریبان گیر نظام آموزشی است که در همه مقاطع تحصیلی موجب هدر رفتن نیروی انسانی و هزینه های هنگفت می شود (لی لی^۲، ۲۰۱۸). فرسودگی تحصیلی احساس خستگی هیجانی در مطالعه دروس، بدبینی نسبت به تحصیل و احساس ناکارآمدی در امور تحصیلی تعریف شده است (دیوید^۳، ۲۰۲۰). فرسودگی تحصیلی به سرعت ظاهر نمی گردد و در طی مدتی طولانی در افراد و در ارتباط با تحصیلات شان ظهور می یابد و اگر اشخاص در همان وضعیت تحصیل خود ادامه دهند، این فرسودگی به صورت پایدار و دائمی خواهد ماند (صیف، ۱۳۹۶). علاوه بر فرسودگی تحصیلی، هوش معنوی از جمله عوامل تاثیرگذار بر عملکرد تحصیلی است.

هوش معنوی یک نمای کلی از اخلاق انسانی، سازگاری مبتنی بر تجربه و عشق را ارائه می دهد (کریساندا و سوریا^۴، ۲۰۱۹). هر چه هوش معنوی بالاتر باشد، احتمال اصطکاک رقابت اجتماعی در مشاغل خاص کمتر می شود که نشان می دهد انتظار می رود عملکرد بهتری داشته باشد (کریمی و محمدی، ۲۰۲۰). گیریفیتس (۲۰۱۷) نیز معتقد است که هوش معنوی را می توان پیامد اثر حضور و فعالیت هوش شناختی و هیجانی دانست. از آنجا که این نوع هوش به دیدی کل نگرانه اشاره دارد (بولار، ۲۰۱۵) و بر اساس آن فرد تجارب خود را در چهارچوب وسیع تر زندگی می نگرد و سوال های وجودی عمیق درباره معنی زندگی می پرسد به نوعی تفکر انتزاعی نیازمند است و به نظر می رسد اولین جوانه های آن را بتوان از زمان نوجوانی مشاهده نمود (سجادی نژاد و اکبری چرمینی، ۲۰۲۲). در زمینه ارتباط عملکرد تحصیلی با هوش معنوی و فرسودگی تحصیلی مطالعاتی صورت گرفته است که به طور خلاصه به چند مورد اشاره می شود:

تموک و همکاران (۱۴۰۲)، پژوهشی با عنوان اثربخشی توانبخشی شناختی رایانه ای بر فرسودگی تحصیلی و عملکرد تحصیلی دانش آموزان انجام دادند. نتایج نشان داد که مداخله توانبخشی شناختی مبتنی بر رایانه در گروه آزمایش باعث کاهش فرسودگی تحصیلی و افزایش عملکرد تحصیلی دانش آموزان شده است. مسعودی و همکاران (۱۴۰۱)، پژوهشی با عنوان بررسی ارتباط بین فرسودگی تحصیلی با خودکارآمدی و عملکرد تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد در سال تحصیلی ۱۳۹۵-۱۳۹۶ انجام دادند. یافته های این مطالعه نشان داد که عملکرد تحصیلی، خستگی هیجانی، بی علاقتی، ناکارآمدی و خودکارآمدی بودند. آزمون همبستگی پیرسون نشان داد که بین فرسودگی تحصیلی و خودکارآمدی و بین فرسودگی تحصیلی با عملکرد تحصیلی ارتباط منفی و معنی دار وجود داشت با این حال ارتباط بین مولفه ی ناکارآمدی و خودکارآمدی معنی دار نبود. برزگر بفروبی و همکاران (۱۴۰۱)، پژوهشی با عنوان نقش هوش هیجانی و هوش معنوی در عملکرد تحصیلی با واسطه گری عمل به اعتقادات مذهبی و

¹ - Gougis

² - Lee & Lee

³ - David

⁴ - Krisnanda & Surya

سلامت روان انجام دادند. یافته های الگو سازی معادلات ساختاری نشان می دهد: هوش معنوی به طور مثبت و معنا دار عملکرد تحصیلی را پیش بینی می کند. علاوه بر این، نقش واسطه ای عمل به اعتقادات مذهبی و سلامت روان در رابطه بین هوش هیجانی و هوش معنوی با عملکرد تحصیلی تأیید شد.

رضوی و همکاران (۱۴۰۱)، پژوهشی با عنوان بررسی رابطه هوش معنوی با عملکرد تحصیلی دانش آموزان دبیرستان های شهر فراشبند انجام دادند. مقادیر ضرایب همبستگی معنادار شده، لذا بین مولفه های نشانه های جسمانی، اضطراب و افسردگی با عملکرد تحصیلی رابطه معکوس و معناداری وجود دارد. یوزان و همکاران^۱ (۲۰۲۲)، پژوهشی با عنوان الگوهای رفتاری بین انگیزه تحصیلی، فرسودگی شغلی و عملکرد تحصیلی در دانش آموزان مقطع ابتدایی انجام دادند. نتایج نشان داد که بین سه سازه مورد مطالعه، متغیرهای قابل استفاده برای پیش بینی عملکرد تحصیلی و الگوهای رفتار انطباقی و غیرانطباقی همبستگی معناداری وجود دارد. نتیجه گیری: اهمیت انگیزه، فرسودگی تحصیلی و عملکرد تحصیلی در آموزش ابتدایی آشکار می شود که رابطه متقابل آن ها می تواند منجر به رفتارهای سازگارانه مبتنی بر انگیزه دبیرستانی به دور از فرسودگی تحصیلی شود که منجر به عملکرد تحصیلی بالاتر در دانش آموزان می شود. آکر و سهین^۲ (۲۰۲۲)، پژوهشی با عنوان رابطه بین فرسودگی تحصیلی، احساس تعلق به مدرسه و پیشرفت تحصیلی در دانشجویان پزشکی پیش بالینی انجام دادند. نتایج نشان داد که فرسودگی تحصیلی نقش واسطه ای در رابطه بین احساس تعلق به مدرسه و پیشرفت تحصیلی در دانشجویان پزشکی پیش بالینی ایفا می کند. با افزایش احساس تعلق به مدرسه در دانشجویان پزشکی پیش بالینی، پیشرفت تحصیلی افزایش می یابد. فرسودگی مدرسه در دانشجویان پزشکی پیش بالینی با کاهش احساس تعلق به مدرسه افزایش می یابد. با افزایش سطوح فرسودگی تحصیلی، پیشرفت تحصیلی در بین دانشجویان پزشکی پیش بالینی کاهش می یابد. افزایش حس تعلق به مدرسه می تواند در پیشگیری از فرسودگی تحصیلی و افزایش پیشرفت تحصیلی موثر باشد. تريگوروس و همکاران^۳ (۲۰۲۰)، پژوهشی با عنوان تأثیر رهبری معلمان تحول آفرین بر انگیزه و تاب آوری تحصیلی، فرسودگی شغلی و عملکرد تحصیلی انجام دادند. نتایج نشان داد که رهبری معلمان انعطاف پذیری و انگیزه دانشگاهی را پیش بینی می کند. تاب آوری دانشگاهی به طور منفی فرسودگی فرسودگی را پیش بینی کرده و عملکرد تحصیلی مثبت را پیش بینی می کند. به همین ترتیب، انگیزه دانشگاهی به طور منفی فرسودگی فرسودگی را پیش بینی کرده و عملکرد تحصیلی مثبت را پیش بینی می کرد. سرانجام، فرسودگی فرسودگی مقاومت منفی را پیش بینی کرد.

یکی از اهداف و وظایف مهم آموزش و پرورش ایجاد زمینه برای رشد همه جانبه فرد و تربیت انسان های سالم، کارآمد و مسئول برای ایفای نقش در زندگی فردی و اجتماعی است. از آنجایی که دانش آموزان به عنوان رکن اساسی نظام آموزشی کشور در دستیابی به اهداف نظام آموزشی و تربیتی، باروری و شکوفایی هر چه بیشتر نظام آموزشی و تربیتی جامعه را موجب می گردد، همچنین یادگیری و پیشرفت بیشتر و عملکرد بهتر در دانش آموزان دارای علل و عوامل متفاوتی است؛ شناسایی این عوامل با اهمیت و ضروری به نظر می رسد. چرا که با پرورش این عوامل می توان از افت تحصیلی دانش آموزان جلوگیری کرد و مانع صدمات جبران ناپذیر بر

¹ - Usán & et.al

² - Aker & Şahin

³ - Trigueros & et.al

پیکره اجتماع و عزت نفس دانش آموزان شد. از این لحاظ ضروری است که به بررسی پیش پیش بینی عملکرد تحصیلی دانش آموزان بپردازیم. از آنجا که از کل دانش آموزانی که وارد سیستم آموزش و پرورش می شوند، تعداد کمی از آنها می توانند استعدادهای خود را شکوفا کنند و بخش عظیمی از دانش آموزان دچار مشکلات تحصیلی مختلف می گردند. از اهم این مشکلات، پیدایش فرسودگی تحصیلی در دانش آموزان است که باعث هدر رفتن هزینه ها و سرمایه های آموزش و پرورش شده و از موفقیت و پیشرفت دانش آموزان جلوگیری می کند. این پژوهش به دنبال بررسی این سوال است که آیا هوش معنوی نقش واسطه ای در رابطه بین فرسودگی تحصیلی و عملکرد تحصیلی دانش آموزان ایفا می کند؟

فرضیه های پژوهش

۱. بین ابعاد فرسودگی تحصیلی با هوش معنوی و عملکرد تحصیلی رابطه ی معناداری وجود دارد.
۲. هوش معنوی نقش واسطه ای معناداری را در رابطه بین فرسودگی تحصیلی با عملکرد تحصیلی ایفا می کند.

روش پژوهش

این طرح به لحاظ هدف، جزء تحقیقات کاربردی می باشد و به لحاظ شیوه جمع آوری اطلاعات جزء تحقیقات توصیفی از نوع همبستگی می باشد. جامعه آماری در این پژوهش دانش آموزان دختر پایه اول دوره دوم متوسطه ناحیه ۲ شیراز بود که در سال تحصیلی ۹۴ - ۹۳ در ۸۶ کلاس درس به تحصیل اشتغال داشتند. حجم جامعه آماری ۲۶۰۰ نفر بوده است. با استفاده از روش خوشه ای چند مرحله ای از بین مدارس دخترانه متوسطه ناحیه ۲ شیراز، ۴ مدرسه و از هر مدرسه دو کلاس به صورت تصادفی انتخاب و در نهایت ۱۰۰ دانش آموز در پژوهش شرکت داده شدند. جهت جمع آوری داده ها از سه پرسشنامه هوش معنوی، فرسودگی تحصیلی، عملکرد تحصیلی استفاده شده است:

هوش معنوی: این پرسشنامه توسط عبدالله زاده و همکاران (۱۳۷۸) با ۲۹ سوال و شیوه نمره گذاری طیف لیکرت پنج گزینه ای تدوین و طراحی شده است. برای بررسی روایی علاوه بر روایی محتوایی صوری که سوال ها با نظر متخصصان تایید شد از تحلیل عاملی نیز استفاده شد و همبستگی کلیه سوال های بالای ۰/۳ بو. در چرخش به روش واریماکس برای کاهش متغیرها دو عامل اصلی درک و ارتباط با سرچشمه اصلی و زندگی معنوی با اتکاء به هسته درونی بدست آمد. برای بررسی پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که اعتبار در این مرحله ۰/۸۹ بدست آمد و برای بررسی روایی علاوه بر روایی محتوایی، روایی صوری آن نیز با نظر متخصصان تایید شد. از تحلیل عاملی نیز استفاده شده، برای کاهش متغیرها دو عامل اصلی بدست آمده که عامل اول ۱۲ سوال درک و ارتباط با سرچشمه اصلی نامگذاری شد و عامل دوم با ۱۷ عبارت زندگی معنوی یا اتکا به هسته درونی شد. حداقل نمره این آزمون ۲۹ و حداکثر آن ۱۴۵ خواهد بود، نمرات بالا نشان دهنده هوش معنوی بالا و نمرات پایین نشان دهنده هوش معنوی پایین می باشد.

فرسودگی تحصیلی: این پرسشنامه توسط سالملا - آرو و نتانن (۲۰۰۵) بر اساس مقیاس فرسودگی برگن ساخته شده است دارای ۱۵ گویه است که سه مولفه هستگی هیجانی (۱، ۴، ۷، ۱۰، ۱۳)، بدبینی (۲، ۵، ۱۱، ۱۴) و کارایی تحصیلی پایین (۳، ۶، ۸، ۹، ۱۲، ۱۵) را در بر می گیرد. سالملا و همکاران (۲۰۰۹)، روایی و پایایی پرسشنامه فرسودگی مربوط به مدرسه را مورد مطالعه قرار دادند، نتایج نشان داد مدل سه عامل خستگی هیجانی، بدبینی و فقدان کارایی در مقایسه با مدل های دیگر برازندگی مناسبی دارد. روایی همزمان پرسشنامه فرسودگی مربوط به مدرسه با علائم و نشانه های افسردگی، درگیری انگیزش یادگیری و عملکرد تحصیلی با هر یک از مولفه های سه گانه مورد بررسی قرار گرفت. همه یافته ها حاکی از روایی مناسب پرسشنامه بود. برای بررسی پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده که ضریب آلفای کرونباخ کل پرسشنامه ۰/۸۴ می باشد که این ضریب نشان داد که پرسشنامه از پایایی قابل قبولی برخوردار است.

پرسشنامه عملکرد تحصیلی: مقیاس عملکرد تحصیلی توسط درتاج (۱۳۸۳) اقتباسی از پژوهش های فام و تیلور (۱۹۹۰) در حوزه عملکرد تحصیلی است. آزمون عملکرد تحصیلی را درتاج در سال (۱۳۸۳) برای جامعه ایران هنجاریابی کرده که دارای ۴۸ سوال است که ۵ حوزه مربوط به عملکرد تحصیلی کیفی به شرح زیر را اندازه گیری نماید: خودکارآمدی، تاثیرات عاطفی، برنامه ریزی، فقدان کنترل پیامد، انگیزش بر اساس یک مقیاس ۵ امتیازی به ماده ها جواب می دهد. شیوه نمره گذاری به صورت طیف لیکرت ۵ گزینه ای است. سوالات شماره ۸، ۲۳، ۲۶، ۳۳ معکوس است. دامنه نمرات بین ۴۸ تا ۲۴۰ است. روایی محتوا با استفاده از جدول محتوا و هدف و نظر اساتید مورد تایید قرار گرفت. برای ارزیابی روایی سازه از روش تحلیل عاملی استفاده شده بود که مؤید وجود پنج عامل بود. پنج مؤلفه مذکور در مجموع ۰/۵۵ درصد از واریانس کل آزمون را تبیین کرده اند. ضریب آلفای کرونباخ جهت محاسبه پایایی پرسشنامه برای نمره کل مقیاس ۰/۷۴ محاسبه شد (آقابابایی و امیری، ۱۳۹۳). میزان اعتبار این آزمون با روش همسانی درونی (آلفای کرونباخ ۰/۷۴ بدست آمده است. روایی این آزمون از طریق روایی محتوا و سازه توسط پاشایی، تقی پور و خوش کنش (۱۳۸۸) ارزیابی شده است. میزان اعتبار هر یک از حیطه ها به ترتیب برای خودکارآمدی، ۰/۹۲، تاثیرات هیجانی ۰/۹۳، برنامه ریزی ۰/۷۳، فقدان کنترل پیامد ۰/۶۴، و انگیزش ۰/۷۲ به دست آمد. جهت تجزیه و تحلیل داده ها از روش رگرسیون سلسله مراتبی به شیوه بارون و کنی استفاده شده است.

یافته های پژوهش

فرضیه اول پژوهش: بین ابعاد فرسودگی تحصیلی با هوش معنوی و عملکرد تحصیلی رابطه ی معناداری وجود دارد

برای بررسی فرضیه فوق از ماتریس همبستگی استفاده گردید که نتایج آن در جدول ۱ مشاهده می شود. در ماتریس زیر میزان ضریب همبستگی فرسودگی تحصیلی، هوش معنوی و عملکرد با همدیگر مشاهده می شود:

جدول ۱: ماتریس همبستگی متغیرهای فرسودگی تحصیلی، هوش معنوی و عملکرد تحصیلی

متغیرها	خستگی هیجانی	بی علاقگی	ناکارآمدی درسی	هوش معنوی	عملکرد تحصیلی
خستگی هیجانی	۱				
بی علاقگی	۰/۴۸۵**	۱			
ناکارآمدی درسی	۰/۱۹	۰/۱۰۲	۱		
هوش معنوی	-۰/۵۱۴**	۰/۱۰۹	-۰/۲۵۹*	۱	
عملکرد تحصیلی	-۰/۴۹۱**	-۰/۴۰۳**	-۰/۱۴	۰/۴۱۹**	۱

$p \leq 0.01$ ** $p \leq 0.05$ *

جدول فوق آزمون همبستگی پیرسون را برای بررسی رابطه بین متغیرهای پژوهش نشان می دهد. همانگونه که مشاهده می شود بین هوش معنوی با خستگی هیجانی و ناکارآمدی درسی رابطه معکوس و معنادار و همچنین بین عملکرد تحصیلی با خستگی هیجانی و بی علاقگی رابطه معکوس معنادار و بین عملکرد تحصیلی با هوش معنوی رابطه مستقیم معنادار وجود دارد.

فرضیه پژوهش: هوش معنوی نقش واسطه ای معناداری را در رابطه بین فرسودگی تحصیلی و عملکرد تحصیلی ایفا می کند.

جهت بررسی نقش واسطه ای هوش معنوی در رابطه بین فرسودگی تحصیلی و عملکرد تحصیلی از روش تحلیل مسیر به شیوه بارون و کنی استفاده شد که نتایج آن در جدول ۲ گزارش گردیده است.

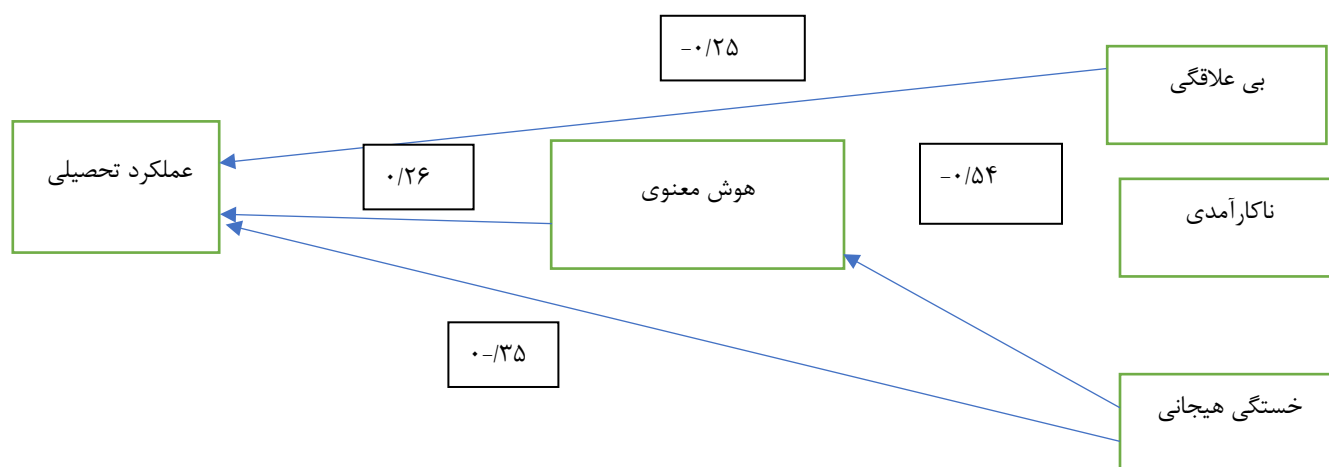
جدول ۲: نتایج تحلیل مسیر به روش بارون و کنی جهت تعیین نقش واسطه ای هوش معنوی

متغیر ملاک: عملکرد تحصیلی								مرتبۀ
P	T	β	P	F	R^2	R	متغیر پیش بین	
۰/۰۰۴	-۲/۹۴	-۰/۳۵	۰/۰۰۱	۹/۰۲	۰/۲۹	۰/۵۳	خستگی هیجانی، بی علاقگی، ناکارآمدی	گام اول (ملاک عملکرد)
۰/۰۴	-۲/۰۹	-۰/۲۵						
۰/۳۴	-۰/۹۴۰	۰/۱۰۲						
۰/۱۱	-۱/۵۸	-۰/۲۱	۰/۰۰۱	۸/۳۰	۰/۳۳	۰/۵۸	خستگی هیجانی، بی علاقگی، ناکارآمدی درس و هوش معنوی	گام دوم (ملاک عملکرد)
۰/۰۱	-۲/۴۱	-۰/۲۸						
۰/۵۴	-۰/۶۰	-۰/۰۶						
۰/۰۳	۲/۱۶	۰/۲۶	۰/۰۰۱	۹/۵۸	۰/۳۰	۰/۵۵	خستگی هیجانی، بی علاقگی، ناکارآمدی	گام سوم (هوش معنوی)
۰/۰۰۱	-۴/۵۴	-۰/۵۴						
۰/۲۸	۱/۰۷	۰/۱۲						
۰/۱۹	-۱/۳۲	-۰/۱۴						

همانگونه که مشاهده می شود در مرتبه اول خستگی هیجانی، بی علاقگی و ناکارآمدی درسی به عنوان متغیرهای پیش بین و عملکرد تحصیلی به عنوان متغیر ملاک وارد معادله شده اند در این مرحله خستگی هیجانی و بی علاقگی قادر به پیش بینی عملکرد تحصیلی می باشند. در این مرحله ضریب تعیین متغیرها برابر با $0/29$ می باشد. بدین معنا که خستگی هیجانی و بی علاقگی 29 درصد از تغییرات متغیر عملکرد تحصیلی را پیش بینی می کنند. در مرتبه دوم خستگی هیجانی، بی علاقگی، ناکارآمدی درسی و هوش معنوی به عنوان متغیرهای پیش بین و عملکرد تحصیلی به عنوان متغیر ملاک وارد معادله شده اند، در این مرحله متغیرهای بی علاقگی و هوش معنوی قادر به پیش بینی متغیر عملکرد تحصیلی می باشند و در این مرحله مقدار ضریب تعیین از 29 درصد در مرحله اول به 33 درصد در مرتبه دوم می رسد به عبارتی با وارد شدن متغیر هوش معنوی 4 درصد به قابلیت پیش بینی متغیرهای پیش بین افزوده شده و این نشان دهنده نقش واسطه گری معنی دار هوش معنوی در رابطه بین متغیرهای فرسودگی تحصیلی و عملکرد تحصیلی می باشند. در مرتبه سوم خستگی هیجانی، بی علاقگی و ناکارآمدی درسی به عنوان متغیرهای پیش بین و هوش معنوی به عنوان متغیر ملاک وارد معادله شده اند در این مرحله خستگی هیجانی قادر به پیش بینی هوش معنوی می باشند. در این مرحله ضریب تعیین متغیرها برابر با $0/30$ می باشد، بدین معنا که خستگی هیجانی 30 درصد از تغییرات متغیر هوش معنوی را پیش بینی می کند. با توجه به نتایج جدول نمودار مسیر به شرح زیر است:

مدل ۱: نقش واسطه ای هوش معنوی در رابطه بین ابعاد فرسودگی تحصیلی و عملکرد تحصیلی

باتوجه به مدل فوق متوجه می شویم که از بین ابعاد سه گانه فرسودگی تحصیلی، تنها دو بعد بی علاقگی و خستگی هیجانی با عملکرد تحصیلی رابطه دارند که با توجه به مدل تاثیر مستقیم، غیر مستقیم و کل متغیرها به صورت زیر می باشد:

اثرات	تأثیر مستقیم	تأثیر غیرمستقیم	تأثیر کل
از روی بی علاقگی بر روی عملکرد تحصیلی	-۰/۲۵		-۰/۲۵
از روی بی علاقگی بر روی هوش معنوی			
از روی هوش معنوی بر روی عملکرد تحصیلی	-۰/۲۶		۰/۲۶
از روی خستگی هیجانی بر روی عملکرد تحصیلی	-۰/۳۵	-۰/۱۴	-۰/۴۹
از روی ناکارآمدی درسی بر روی عملکرد تحصیلی			
از روی ناکارآمدی درسی بر روی هوش معنوی			
از روی خستگی هیجانی بر روی هوش معنوی	-۰/۵۴		-۰/۵۴

همانگونه که در جدول فوق مشاهده می شود بی علاقگی بر روی عملکرد تحصیلی (-۰/۲۵) تأثیر دارد کل آن به صورت مستقیم است و تأثیر غیرمستقیم ندارد. هوش معنوی بر روی عملکرد تحصیلی (۰/۲۶) تأثیر دارد کل آن به صورت مستقیم است و تأثیر غیرمستقیم ندارد. خستگی هیجانی بر روی عملکرد تحصیلی (-۰/۴۹) تأثیر دارد که از این مقدار (-۰/۳۵) و (-۰/۱۴) آن به صورت غیرمستقیم است. خستگی هیجانی بر روی هوش معنوی (-۰/۵۴) تأثیر دارد کل آن به صورت مستقیم است و تأثیر غیرمستقیم ندارد.

بحث و نتیجه گیری

فرضیه پژوهش: بین ابعاد فرسودگی تحصیلی با هوش معنوی و عملکرد تحصیلی رابطه ی معناداری وجود دارد.

همان طور که در جدول ۱ مشاهده می گردد در ماتریس همبستگی متغیرهای فرسودگی تحصیلی، هوش معنوی و عملکرد تحصیلی نشان داده شده است. آنگونه که در ماتریس فوق مشاهده می شود بین هوش معنوی با خستگی هیجانی و ناکارآمدی درسی رابطه معکوس معنادار و همچنین بین عملکرد تحصیلی با خستگی هیجانی و بی علاقگی رابطه معکوس معنادار و بین عملکرد تحصیلی با هوش معنوی رابطه مستقیم معنادار وجود دارد. این یافته با نتایج پژوهش های تموک و همکاران (۱۴۰۲)، مسعودی و همکاران (۱۴۰۱)، برزگر بفرویی و همکاران (۱۴۰۱)، رضوی و همکاران (۱۴۰۱)، آکر و سهین (۲۰۲۲)، تریگوروس و همکاران (۲۰۲۰)، همسو می باشد.

در تبیین نتایج فرضیه فوق می توان گفت در تبیین نتایج فرضیه فوق میتوان گفت بعضی از عوامل مربوط به افسردگی تحصیلی می تواند با عملکرد تحصیلی رابطه معنی داری داشته باشد. اولین و مهمترین مولفه فرسودگی، خستگی هیجانی می باشد. بعضی پژوهشگران، خستگی عاطفی را مولفه اصلی فرسودگی دانسته و معتقد بودند هر وقت افراد در مورد افسردگی خود صحبت میکنند

منظورشان تجربه خستگی است. در خستگی عاطفی احساس خستگی مفرط و زیر فشار قرار گرفتن و از میان رفتن منابع هیجانی در فرد است که منجر به غیبت از محل کار و تحصیل و خستگی در شخص میگردد. زمانی که دانش آموزان با تقاضاها و درخواست های فراتر از منابع روانی خود مواجه می شوند فشار روانی یا استرس تجربه می شود. اگر این تقاضاها برای مدت طولانی ادامه داشته باشد دانش آموزان دچار حالت خستگی هیجانی میشوند. در واقع افزایش در مولفه خستگی هیجانی موجب ایجاد راهبرد مقابله بدبینی شده و سرانجام افزایش در بدبینی موجب خود ارزیابی منفی به شکل کارایی پایین تحصیلی (عملکرد تحصیلی) آنها میشود. فرسودگی تحصیلی در موقعیت های آموزشی با ویژگی هایی مانند خستگی ناشی از الزامات مربوط به مطالعه، رشد حس ونگرش بد بینانه وبدون حساسیت نسبت به مطالب درسی ونیز احساس پیشرفت شخصی ضعیف در امور درسی و تحصیلی شخص می شود. افرادی که فرسودگی تحصیلی دارند به علت داشتن عالمی مانند بی اشتیاقی نسبت به مطالب درسی، ناتوانی در ادامه حضور مستمر در کلاس درس، مشارکت نکردن در کلاس درس، مشارکت نکردن در فعالیت های کلاسی، احساس بی معنایی در فعالیت های درسی و احساس ناتوانی در فراگیری مطالب درسی و در نهایت افت تحصیلی را تجربه می کنند. علت این رابطه رامیتوان این گونه تبیین کرد که اگرچه یکی از موارد مطرح ومهم در عملکرد تحصیلی افراد موضوع هوش می باشد ولی باید بین انواع هوش نیز تمایز قائل شد وبه این نکته اشاره داشت که هر نوع هوشی ممکن است در زمینه ای خاص از انواع دیگر کارایی بیشتری داشته باشد. باید بیان کرد که هوش معنوی از این نظر که خود آگاهی وانعطاف پذیری به فرد میدهد و دیدی کلی در مورد زندگی وتجارب و رویدادها برای فرد ایجاد می کند که می تواند مسبب افزایش عملکرد فرد به صورت کلی در زندگی شود؛ در واقع هوش معنوی به عنوان عاملی که فرادرونی وفرامرزی است و با سوالات هستی وتعالی در ارتباط است و می تواند به عنوان یک ظرفیت برای تصمیم گیری مهم واندیشه در موضوعات وجود استفاده شود

فرضیه دوم پژوهش: هوش معنوی نقش واسطه ای معناداری در رابطه بین فرسودگی تحصیلی و عملکرد تحصیلی ایفا می کند.

جهت بررسی نقش واسطه ای هوش معنوی در رابطه بین فرسودگی تحصیلی و عملکرد تحصیلی از روش رگرسیون سلسله مراتبی به شیوه بارون و کنی استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره ۲ گزارش گردیده است همانگونه که مشاهده می شود در مرتبه اول خستگی هیجانی، بی علاقگی و ناکارآمدی درسی به عنوان متغیرهای پیش بین و عملکرد تحصیلی به عنوان متغیر ملاک وارد معادله شده اند در این مرحله خستگی هیجانی و بی علاقگی قادر به پیش بینی عملکرد تحصیلی می باشند در این مرحله ضریب تعیین متغیرها برابر با ۰/۲۹ می باشد بدین معنا که خستگی هیجانی و بی علاقگی ۲۹ درصد از تغییرات متغیر عملکرد تحصیلی را پیش بینی می کنند. در مرتبه دوم خستگی هیجانی، بی علاقگی، ناکارآمدی درسی و هوش معنوی به عنوان متغیرهای پیش بین و عملکرد تحصیلی به عنوان متغیر ملاک وارد معادله شده اند، در این مرحله متغیرهای بی علاقگی و هوش معنوی قادر به پیش بینی متغیر عملکرد تحصیلی می باشند و در این مرحله مقدار ضریب تعیین از ۲۹ درصد در مرحله اول به ۳۳ درصد در مرتبه دوم می رسد به عبارتی با وارد شدن متغیر هوش معنوی ۴ درصد به قابلیت پیش بینی متغیرهای پیش بین افزوده شده و این نشان دهنده نقش واسطه گری معنی دار هوش معنوی در رابطه بین متغیرهای فرسودگی تحصیلی و عملکرد تحصیلی می باشند. در

مرتبۀ سوم خستگی هیجانی، بی علائگی و ناکارآمدی درسی به عنوان متغیرهای پیش بین و هوش معنوی به عنوان متغیر ملاک وارد معادله شده اند در این مرحله خستگی هیجانی قادر به پیش بینی هوش معنوی می باشند در این مرحله ضریب تعیین متغیرها برابر با 0.30 می باشد، بدین معنا که خستگی هیجانی 30% در صد از تغییرات متغیر هوش معنوی را پیش بینی می کند. نتایج این فرضیه با یافته های تموک و همکاران (۱۴۰۲)، مسعودی و همکاران (۱۴۰۱)، برزگر بفرویی و همکاران (۱۴۰۱)، رضوی و همکاران (۱۴۰۱)، آکر و سهین (۲۰۲۲)، تریگوروس و همکاران (۲۰۲۰)، همسو می باشد.

در تبیین این فرضیه میتوان گفت که هوش معنوی دامنه جدیدی از هوش است که ارتباط بسیار نزدیکی با محیط کاری دارد. این محیط کاری برای دانش آموزان همان محیط مدرسه می باشد، از نظر ناسل (۲۰۰۴) هوش معنوی بیانگر توانایی فرد در استفاده از ظرفیت ها و منابع معنوی به منظور شناخت بهتر موضوعات وجودی، معنوی و واقعی و یافتن معنا در آنها و حل و فصل آنهاست. بدون هوش معنوی دانش آموزان نمی توانند وقایعی که در اطرافشان رخ می دهد را به چیزی بزرگتر و مهم تر مرتبط سازند، آنها نمی توانند تمامیت زندگی را ببینند و بدون هوش معنوی، برای نوجوانی که در دنیا و با همان قلب و ذهن ما زندگی می کنند سخت است که برای موفقیت های بالا سعی کنند و اهمیت موقتی و همیشگی هر لحظه را درک کنند. اینگونه افراد به آسانی از محیط و تغییرات اطراف به لحاظ شخصی آسیب دیده و دچار مشکلاتی از قبیل خستگی تحصیلی و هیجانی، بی علائگی و ناکار آمدی و... می گردند که اینها همگی ابعاد فرسودگی تحصیلی می باشند که در واقع نتیجه تمامی این ابعاد، کم شدن انگیزه و عدم پیشرفت در تحصیل که همان عملکرد تحصیلی است می باشد. از طرف دیگر همانگونه که در مدل دیده می شود، نقش واسطه ای هوش معنوی بدین صورت است که با وارد شدن متغیر هوش معنوی به روحیات و اخلاقیات دانش آموزان بر قابلیت پیش بینی متغیر های پیش بین افزوده شده و این نشان دهنده نقش واسطه گری معنی دار هوش معنوی در رابطه بین متغیرهای فرسودگی تحصیلی و عملکرد تحصیلی می باشد. عملکرد تحصیلی دانش آموزان متأثر از ارزشهای اخلاقی مستتر در هوش معنوی است و آنها ریشه در اخلاق دارد. بنابراین توجه به ابزاری مانند هوش معنوی در تعلیم و تربیت مهم تلقی می شود و می تواند فرسودگی تحصیلی را کاهش دهد. در دنیای امروز، دانش آموزانی می توانند عملکرد تحصیلی بهتر و البته فرسودگی تحصیلی که هوش معنوی را در آنها تقویت کرد. دانش آموزانی که از هوش معنوی بالایی برخوردارند، فضای مثبت و سازندهای دارند، از خلاقیت و ایده های نو استقبال می کنند، از تغییرات بیشترین استفاده را می برد و در نتیجه پرتحرک و آماده استفاده از هر موقعیت هستند. در چنین فضایی فرسودگی تحصیلی به حداقل می رسد و اگر شکستی برای دانش آموز پیش آید، به جای جستجو برای یافتن مقصر، به دنبال دلیل هستند زیرا می دانند هر شکستی یکی از عوامل موفقیت آنها را تعیین می کند: یاد می گیرند چه کنند یا چه نکنند که کار به موفقیت منتهی شود. دانش آموزان در چنین فضایی، به تنهایی تصمیم گیرنده های اصلی نیستند، زیرا می دانند هیچ انسانی پرسش ها، راه حل همه مشکلات و روش بهتر انجام همه کارها را نمی داند. به خرد جمعی معتقدند و می دانند اگر بحث و ارائه پیشنهاد برای حل مشکلات یا تعیین بهترین روش انجام کار برای همه افراد گروه آزاد باشد، همیشه می توان جوابهای بهتری یافت یا به روشهای کاری بهتری رسید. می دانند اگر مشکلات تحصیلی بین تمام افراد گروه مطرح و بررسی شود، آنها می توانند از دیدگاه های متفاوتی به مسئله بنگرند و پیشنهاد های متفاوتی ارائه دهند و در نهایت به راه حلی برسند که با بررسی جوانب مختلف پیدا کرده اند و به علاوه چون همه دانش آموزان در حل این مشکل حضور داشته اند، تمام تلاش خود را برای رسیدن به نتیجه در این مسیر انجام می دهند. در چنین فضایی دانش آموزان خود انتقاد هستند، بنابر این از انتقادهای دیگران نه فقط ناراحت نمی شوند، بلکه آنها را می شنوند،

درباره آنها فکر می کنند و از آنها برای اصلاح مشکلات استفاده می کنند. پیشنهاد می شود با توجه به نتایج این پژوهش می توان برای دانش آموزان دچار فرسودگی تحصیلی کارگاه های آموزشی در زمینه تقویت روحیه و هوش معنوی برگزار کرد. مراکز مشاوره و راهنمایی آموزش و پرورش و مدارس می تواند از نتایج این پژوهش استفاده نمایند. با توجه به نقش هوش معنوی در بهبود عملکرد تحصیلی دانش آموزان، بهتر است که از همان سنین اولیه این مسائل برای نوجوانان شرح داده شود و در جهت پرورش هوش معنوی دانش آموزان تلاش و کوشش بیشتری صورت گیرد.

منابع و مأخذ

- برزگر بفرویی، کاظم؛ رضایی پور، فهیمه و پاک دیده، طاهره. (۱۴۰۱). نقش هوش هیجانی و هوش معنوی در عملکرد تحصیلی با واسطه گری عمل به اعتقادات مذهبی و سلامت روان، **روانشناسی و دین**، ۱۵ (۳): ۱۶۶ - ۱۵۵.
- تموک، فاطمه؛ عطادخت، اکبر و قربان جهرمی، رضا. (۱۴۰۲). اثربخشی توانبخشی شناختی رایانه ای بر فرسودگی تحصیلی و عملکرد تحصیلی دانش آموزان، **راهبردهای شناختی در یادگیری**، ۱۱ (۲۰): ۱۴۱ - ۱۲۳.
- جلیلی، اکبر؛ حجازی، مسعود؛ انتصار فومنی غلامحسین؛ مروتی، ذکر اله. (۱۳۹۷). رابطه فراشناخت و عملکرد تحصیلی با میانجی گری حل مسئله، **فصلنامه سلامت روان کودک**، ۱ (۵): ۹۲ - ۸۰.
- رضوی، نرگس؛ رضوی، رقیه و موسوی، افروز. (۱۴۰۱). بررسی رابطه هوش معنوی با عملکرد تحصیلی دانش آموزان دبیرستان های شهر فراهینند، **هفتمین همایش بین المللی روانشناسی، علوم تربیتی و حقوق کودک در جهان اسلام**.
- صیف، محمد حسن. (۱۳۹۶). مدل علی تطبیقی فرسودگی تحصیلی در بین دانشجویان علوم پزشکی و پیام نور، **مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی**، ۱۷ (۲): ۲۳ - ۱۱.
- مسعودی، رضا؛ شیرانی، مجید؛ ربیعی، لیلی؛ ابراهیمی، لایلا و اعتمادی فر، شهرام. (۱۴۰۱). بررسی ارتباط بین فرسودگی تحصیلی با خودکارآمدی و عملکرد تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد در سال تحصیلی ۱۳۹۵-۱۳۹۶، **مجله پرستاری و مامایی**، ۲۰ (۲): ۱۰۱ - ۹۴.

Aker, S., & Şahin, M. K. (2022). The relationship between school burnout, sense of school belonging and academic achievement in preclinical medical students. *Advances in Health Sciences Education*, 27(4), 949-963.

Bhullar, A. (2015). The growth of spiritual intelligence. *Indian Journal of Educational Studies: An Interdisciplinary Journal*, 2(1), 2349-6908.

David, A. P (2020). Examining the relationship of personality and burn out in college students: the role of academic motivation. *Education Measurement and Evaluation Review*, 1, 90 -104.

Gougis, R. A. (2020). The effects of prejudice and stress on the academic performance of Black-Americans. In *The school achievement of minority children* (pp. 145-158). Routledge.

Karimi, J., & Mohammadi, M. (2020). The Relationship Between Spiritual Intelligence and Aggression Among Elite Wrestlers in Hamadan Province of IRAN. *Journal of Religion and Health*, 59(1), 614–622.

Krisnanda, P. H., & Surya, I. B. K. (2019). Effect of emotional and spiritual intelligence on transformational leadership and impact on employee performance. *International Research Journal of Management, IT and Social Sciences*, 6(3), 70–82.

Lee, M. Y., & Lee, S. M. (2018). The effects of psychological maladjustments on predicting Developmental Trajectories of academic burnout. *School Psychology International*, 39(3), 217-233.

Trigueros, R., Padilla, A., Aguilar-Parra, J. M., Mercader, I., López-Liria, R., & Rocamora, P. (2020). The influence of transformational teacher leadership on academic motivation and resilience, burnout and academic performance. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(20), 7687.

Usán, P., Salavera, C., Quílez-Robres, A., & Lozano-Blasco, R. (2022). Behaviour patterns between academic motivation, burnout and academic performance in primary school students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(19), 12663.